

II. DÜNYA HARBİ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1945-1950)

Yavuz GÜLER

*Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Kırşehir/TÜRKİYE*

Geliş Tarihi: 12.10.2004

Yayına Kabul Tarihi: 26.11.2004

ÖZET

Bu çalışmada II. Dünya Savaşından sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin boyutu ele alınmıştır. II. Dünya Harbinden sonra oluşan konjonktür içerisinde Türk Amerikan ilişkilerinin ortaya çıkışı ve Türk kamuoyunun bu ilişkiye ve ABD'ye bakışı anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan İlişkileri, Missouri'nin ziyareti, Truman Doktrini, Marshall Planı.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY AND USA AFTER THE SECOND WORLD WAR (1945-1950)

ABSTRACT

In this article it was studied the relationship between Turkey and USA after the Second World War. To come into existence of the relationship in the conjuncture of the world after the Second World War and the public opinion of Turkey about this relationship investigated in this study.

Key Words: Turkey-USA relationship, Missouri's visit, Truman Doctrine, Marshall Plan.

1. GİRİŞ

Dünyayı yakıp yıkan II.Dünya Harbi'nin enkazından, Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri iki büyük güç olarak çıkmıştır.

Bolşevik ihtilalinden II.Dünya Harbinin çıkışına kadar pasif bir dış politika izleyen Ruslar savaş süresince devam ettikleri yayılcı politikalarını savaştan sonrada devam ettirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri de aynı şekilde II. Dünya Harbiyle Monroe Doktrini'ni¹ terk ederek milletlerarası politikaya müdahil olmuştur.

Amerika Birleşik Devleti'nin bu yeni dış politikasında Türkiye ister istemez önemli bir yere sahip olmuştur. II.Dünya Harbini müteakip değişen bu durumda öncelik büyük siyasi karmaşıklıklar içinde ki Yunanistan olsa da; Doğu Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun kilit ülkesi konumunda olan Türkiye Amerikalıların Sovyet Rusya'yı çevreleme ve durdurma politikası açısından kilit ülke olmuştur. Türkiye coğrafi konumu itibari ile Rusların önünde doğal bir engel vazifesi görürken Boğazlarda ki otoritesiyle de Rusların Akdeniz'e –sıcak sulara- inmesine tarih boyunca engel olmuştur.

Sovyet Rusya ile oldukça uzun bir sınıra sahip olan Türkiye'nin, II.Dünya Harbinden

sonra, Sovyet Rusya gibi büyük bir devletle baş etmesi oldukça zordu. Ruslar tarafından Boğazların gündeme getirilmesi ve hayasızca yapılan toprak talepleri durumun ciddiyetini gözler önüne seriyordu. Rus, askerî ve siyasî etkisinin Orta Doğu'ya akabileceği bir bölgede olan Türkiye, Amerikan Yakın Doğu ve Afrika İşleri Bürosu'nun 1946 yılındaki bir araştırmasında “şişenin ağzındaki tıpa” olarak görülmekte idi².

Amerika Birleşik Devletleri'nin Yakın Doğu politikasında ki değişimin, Sovyet Rusya dışındaki diğer önemli nedenini dönemin Amerika Birleşik Devletleri başkanı Truman şu şekilde dile getirmiştir :

*“Yakın ve Orta Doğu'ya bir göz attığımızda buranın çok kritik bir bölge olduğunu görüyoruz. Bu bölgede zengin doğal kaynaklar bulunmaktadır. En hareketli kara, deniz ve hava yolları bu bölgeden geçmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu bölge büyük ekonomik ve stratejik öneme sahiptir.”*³

Amerika Birleşik Devletleri'nin, kendi kıtasından çıkararak dünya siyasetinde etkin olması ve Sovyet Rusya'ya karşı koyması dönemin Türk idarecileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu memnuniyeti, dönemin Başbakanı Recep Peker bir Amerikan yetkilisi ile yaptığı görüşmede şu şekilde belirtmiştir:

“Amerika'nın infiratçılık siyasetinden ayrılarak dünya işleri ile yakından ilgilenip

¹ Monroe Doktrini: Amerika Birleşik Devletleri Başkanı James Monroe 2 Aralık 1823'te kongreye bir mesaj yollayarak Amerika'nın Avrupa'nın sorunlarına karışmaya niyetli olmadığını Avrupalılarında Amerika sorunlarına karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Monroe Doktrini olarak anılacak bu mesaj yaklaşık yüz yıl boyunca Amerikan hükümetlerinin kend yarı kürelerinden çıkmamasını sağlayacaktır. Çok daha önemlisi Avrupa'nın dışarıda tutulduğu Amerika kıtası yalnızca Amerika Birleşik Devletleri tekelinde bir emperyalist yayılmay açacaktır.; Türk Dış Politikası, editör: Bakım ORAN, c.I., İletişim yayn., İstanbul 2002, s.527.

² Nasuh USLU, Türk-Amerikan İlişkileri, 21.yy.yay., Ankara 2000, s.93 naklen Hurrewitz, J., C., Middle East Dilemmas: The Background of United States Policy, New York,1953, s.92.

³ USLU, a.g.e., s.95. naklen Metin TAMKOÇ, “The Impact of the Truman –Doctrine on the National Security Interests of Turkey, Dış politika (Foreign Policy), no:3-4, c.6, Haziran 1977.

nazım rolü oynamaya başlaması insanlık ve dünya için büyük ve ferahlatıcı bir hayır işaretidir.... Bu politikadan memnurluk duyan memleketlerin başında da Türkiye gelmektedir.”⁴

2. TÜRKİYE'YE YÖNELİK İLK AMERİKAN YARDIMLARI

Amerika Birleşik Devletleri II.Dünya Harbine katılmadığı dönemde, Japonya'nın 27 Eylül 1940 tarihinde Mihver devletlerle ittifak yapması ve Mihver devletlerinin Avrupa'da hızla ilerlemesi üzerine bazı tedbirler almaya karar vermiştir. Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri Kongresi “millî savunmanın menfaati için” ve “savunmaları Amerikan savunmasında hayatî olan ülkelere “yardım etmek üzere 11 Mart 1941 tarihinde “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu”nu (Lend –Lease Bill)” kabul etmiştir. Bu kanun doğrultusunda ilk olarak İngiltere'ye 27 Mart 1941 tarihinde 7 milyar dolarlık bir yardım yapılmıştır. İngiltere'nin aracılığı ile bu yardımlardan Türkiye'nin de yararlandırılmasına 7 Kasım 1941 tarihinde izin verilmiştir. 30 Kasım 1941 tarihinden itibaren de iki devlet arasında herhangi bir anlaşma olmaksızın Amerikan hükümetince Türkiye'ye yardıma başlanmıştır. Yardımın yapıldığı 1941-1944 döneminde “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” uyarınca Türkiye Amerika Birleşik Devletlerinden 95 milyon dolarlık savaş malzemesi almıştır.

1944 Mart'ında Türkiye ile İngiltere arasında Türkiye'nin İkinci Dünya Harbine katılması yönünde ki görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine savaşa dahil olmuş olan Amerikan Hükümetinin yardımı da 1 Nisan 1944 tarihinden itibaren kesintiye

uğramıştır. Türkiye'nin 23 Şubat 1945 tarihinde Mihver devletlere savaş ilan ettiğini açıklaması üzerine aynı gün Amerikan Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında, iki devlet arasındaki askerî yardımla ilgili ilk bağıt olan, “Askerî Yardım Antlaşması” yapılmıştır⁵. Bu antlaşma doğrultusunda da Amerikan Hükümeti tarafından Türkiye'ye askerî yardıma tekrar başlanmıştır. Bu antlaşma gereğince yapılan yardımlar II.Dünya Harbi süresiyle öngörüldüğünden savaşın sona ermesiyle yardımlarda sona erdirilmiştir⁶.

3. AMERİKAN MISSOURI GEMİSİNİN TÜRKİYE'Yİ ZİYARETİ

Türk-Amerikan ilişkileri açısından Amerikan Missouri savaş gemisinin Türkiye'yi ziyareti bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini getiren Missouri'nin İstanbul'a gelmesi Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'yle yakınlaşma çabalarının olumlu bir sonucu olmuş ve artarak devam eden Sovyet Rusya tehdidi karşısında Türkiye'nin kendisine bir müttefik bulduğunun işareti sayılmıştır.

Missouri'nin yolculuğu, Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye'ye varıncaya kadar Türk kamuoyunda yer almıştır. Gazeteler günlük olarak gemiden haberler vermişlerdir.

Missouri'nin Türkiye'ye gelişi, Türk kamuoyu için sıradan bir ziyaret değildi. Missouri'nin Türkiye'ye gelişi nedeniyle Türk gazetelerinde çıkan yazılardan, o dönemde Türk kamuoyunun Amerika

⁵Antlaşma metni için Bkz. Düstur, 3.Tertip,c.26,s.1285.

⁶ İsmail SOYSAL; Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, T.T.K.yay., c.I., Ankara 2000, s.648.

⁴ B.C.A. 0.30.1. / 11.65.5.

Birleşik Devletleri hakkında neler düşündüğünü anlayabiliriz. Missouri'nin Türkiye gelişi nedeniyle Türk gazetelerinde Amerika Birleşik Devletleri hakkında yayımlanmış yazılardan bazılarında şu düşünceler ifade edilmiştir :

“Amerika'nın ne istediğini biliyoruz; hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan, harpsiz, saldırısız sadece ahlak ve kanun bağlaşma ve antlaşmalarının hüküm sürdüğü bir dünya. Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes, Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını da görür...Missouri zırhlısı ve yanındaki harp gemileri ile gelen Amiral, Subay ve erler bu sabahtan beri Türk milletinin, aramızda bunusları her yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirleridir.”⁷

“Amerika bugün yeryüzünün en kuvvetli bir millettir. Fakat bu kuvvet; barışın,adaletin ve milletler arasında eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrindedir....Kötü niyet beslemeyen her kuvvet gibi Birleşik Amerika'da muazzam endüstrisini yıllar boyunca yalnız insanlık ve medeniyet şartlarına göre yürütmekten başka bir şey yapmamıştır.”⁸

“İlk defadır ki bu harpten sonra bir Amerikan donanması bu münasebetle Akdeniz'de yer almaktadır. Buda Amerika'nın yalnız Pasifik'te değil Avrupa içlerine hakim Akdeniz sularında her tehlikeye karşı hazır olacağını göstermesi bakımından başlı başına ehemmiyetli bir hadisedir....(Amerika Birleşik Devletleri) Yeryüzünde hak, adalet, hürriyet prensiplerinin tatbik edilmesinden başka bir

ideali olmayan ,bu ideal uğrunda var kuvvetini ortaya koyan büyük devlettir.”⁹

“Missouri zırhlısının İstanbul'a gelişi ile Güvenlik konseyinde İran meselesinin Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleri dairesinde bir cereyan alışı aynı güne tesadüf etti.Bu tesadüf dünya tarihinin gidişini değiştiren çok hayırlı bir alamet gibi telakki edilse yeridir....Uzak Doğu harbinde Amerikan zaferini¹⁰ temsil eden Missouri zırhlısının gönderilmiş olması hadisede iki memleket arasındaki dostluk gösterisinden fazla ve üstün bir mana bulunduğunu anlatmağa kafi gelir.”¹¹

“Amerika, istiklâl, hürriyet, hak ve adalet mefhumlarının her varlıktan üstün olduğuna iman etmiş ve bu imanını bütün dünyaya yaymak için mücadeleye girişmiş bir devlettir....İki gündür aramızda bulunan binlerce Amerikalı topraklarımızda hiçbir yabancılık hissetmemelerinin, bizimde onları kendi çocuklarımız gibi telakki etmemizin sırrı buradadır.”¹²

“Türk Milletinin bu büyük dostluk tezahürü karşısında duyduğu heyecan, minnettarlık ve sevgi sonsuzdur.”¹³

Türk milleti ve devleti, Missouri zırhlısının ziyaretini oldukça önemsemiştir. Missouri'nin Türkiye'yi ziyareti anısına, Tekel idaresi tarafından “Missouri” adlı lüks bir sigara hazırlanarak piyasaya sürülmüştür. İki ülke bayrağının bulunduğu sigara paketinde, Missouri'nin silüetide yer

⁹ Necmettin SADAK: “Aziz Dostlarımız Hoş Geldiniz”, Akşam (5 Nisan 1946).

¹⁰ II.Dünya Harbini sona erdiren,Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair yapılan antlaşma Missouri zırhlısında imzalanmıştır.

¹¹ Asım US: “Missouri'nin Türk Sularını Ziyareti”, Vakit (6 Nisan 1946).

¹² Ziyad EBUZZİYA: “Türk Milleti Minnettardır.”, Tasvir (7 Nisan 1946).

¹³ Falih Rıfki ATAY: “Türkiye'den Amerika'ya.”, Ulus (7 Nisan 1946).

⁷ Falih Rıfki ATAY: “Missouri”, Ulus (5 Nisan 1946).

⁸ Nadir NADİ: “Dost Amerika'nın Dost Denizcilerini Karşılarken”, Cumhuriyet (5 Nisan 1946).

almıştır. Ziyaret dolayısıyla sigaranın yanı sıra aynı dizaynda kibrit kutuları da piyasaya sürülmüştür.¹⁴

Missouri'nin gelişi dolayısıyla, İstanbul Belediyesi tarafından, Karaköy'den itibaren Beşiktaş'a kadar olan saha ile Beyoğlu'nun bir kısım semtlerindeki evler ve dükkanlar aynı renkte boyatılmıştır.¹⁵

Yapılan hazırlıklardan ve gazete yazılarından da anlaşılacağı üzere Missouri'nin gelişi normal bir ziyaret, gelen Amerikalılar da normal misafir olarak algılanmamışlardır. Missouri gemisinin boğazlardan geçişi, Çanakkale'den itibaren bütün kıyı boyunca on binlerce insan tarafından seyredilmiş ve gemiye tezahüratta bulunulmuştur. Aynı şekilde, gemi ile gelen ziyaretçilerin İstanbul ve Ankara ziyaretlerinde de on binlerce insan sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır.¹⁶

Millî duruştan uzak bu tavırlar ve kendine ve milletine güveni olmayan yazarların kendini küçük gören ifadelerle dolu yazıları "Türk toplumunda yükselen değer: Amerika'nın" işaretleri olmuştur. Bu ziyaretle Türk toplumunda büyük Amerika ve büyük Amerikalı imajı oluşmaya başlamıştır. Bu düşünceye kanıt olabilecek, ziyaret dolayısıyla yayımlanmış ve gemiyi gezmek isteyen Türk vatandaşlarını uyaran bir yazı şu şekildedir :

"Harp gemilerini gezmek bazı an'anevi esaslara dayanır. Bunlara riayet etmek hem bir nezaket ve hem de bir misafirperverlik borcudur. Halkımız gemileri gezerken gemilerde kendileri için tahsis edilmiş bulunan mihmandarların vereceği direktife tamamen uyacaklar ve gruplar hiçbir sebeple bu mihmandarların yanından

*ayrılmayacaklardır. Gemilere ilk ayak basıldığında yapılacak ilk iş geminin kıç tarafına dönerek geminin kıçındaki bayrağa (ABD bayrağı) selam vermektir."*¹⁷

Missouri'nin gelişi gibi gidişi de Türk kamuoyunu meşgul etmiştir¹⁸. Bu ziyaretle Türk kamuoyu, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında samimi bir ilişkinin artık kurulduğuna inanmıştır.¹⁹

Missouri'nin Türkiye'den ayrılışından kısa bir müddet sonra, TBMM. kürsüsünden (İçel milletvekili H.Suphi Tanrıöver tarafından) Amerika Birleşik Devletleri hakkında şu düşünceler dile getirilmiştir :

*"Aziz arkadaşlarım, bir silah yardımı,onun nereden geldiğini gördük. Sonra bir şefkat yardımı ,onunda en fazla nereden geldiğini gördük. Amerika bize yalnız bunu mu veriyor? Harbin silahlı kısmı bitti. Arzın üzerinde karanlıklar var, milletler hala ızdırap içinde, hala yarına endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir menbaı var. Yine Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika'dan. Güven nereden geliyor ? Amerika'dan..."*²⁰

İstiklâli uğrunda yüz binlerce insanını feda etmiş bir milletin meclisinde, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" yazısı altında, Atatürk'ün partisinin bir mensubunun kendi çıkarlarından başka bir düşüncesi olmayan bir devlet hakkında bu düşüncelerini ifade etmesi oldukça düşündürücüdür. Bu durum geleceği görememenin, uzun vadeli düşünememenin

¹⁷ Ulus (Nisan 1946)

¹⁸ Ayın Tarihi, no:149 (Nisan 1946), s.64-74.

¹⁹ Falih Rıfkı ATAY: "Amerika Artık Yolunu Bulmuştur.", Ulus (8 Nisan 1946). ; Abidin DAVER : "Amerika,Yakın ve Orta Doğunun Koruyucusu.", Cumhuriyet (8 Nisan 1946). ; Ahmet Şükrü ESMER: "Türk Amerikan Dostluğu", Ulus (8 Nisan 1946).

²⁰ T.B.M.M Tutanak Der, Dönem 7,c.23.

¹⁴ Cumhuriyet (31 Mart 1946).

¹⁵ Cumhuriyet (5 Nisan 1946).

¹⁶ Cumhuriyet (31 Mart-7Nisan 1946).

ve devlet işlerinde duygusal davranmanın bir neticesidir.

Missouri gemisinden sonra çeşitli Amerikan filolarını Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Missouri gemisini müteakip, Amerikan Akdeniz filosu İzmir'e gelmiştir. 23 Kasım 1946 tarihinde gerçekleşen bu ziyarete, Amerika Birleşik Devletleri Donanması'na ait; Randolph uçak gemisi ile Perry, Fargo ve Donner adlı gemiler İzmir limanına gelerek, İzmir'i ziyaret etmişlerdir.²¹ İzmir gazeteleri "Wellcome" manşetleriyle Amerikalı misafirlerini karşılamışlardır.²² Bu gazetelerden birinde ziyaret şu şekilde değerlendirilmiştir:

"Büyük Amerikan milletin kahraman, güzide, verimli, centilmen denizcileri, karşınızda gördüğünüz millet çocukları sizi çok iyi tanımış, çok sevmiş, size karşı hayranlık ve bağlılık taşıyan insanlardır...İşte bugün o yüreğin yaşadığı sevinç ve zevk içinde size ellerimi uzattıyor hoş geldiniz diyorum"²³.

Türkiye'nin zor günlerinde gerçekleşen bu ziyaret kamuoyunda Türkiye'ye Amerikan desteği olarak yorumlanmıştır.²⁴ O dönemin önde gelen gazetelerinden birinde bu durum şu şekilde belirtilmiştir:

²¹ B.C.A. 0.30.01 / 65.404.4.

²² Anadolu: "Wellcome You Gallant Taylors Of America", Yeni Asır: "Wellcome", Millet: "Wellcome Secman of Randolph", İzmir: "Wellcome Blue Jacket", Ticaret: "Wellcome", Halkın Sesi: "Wellcome American Fleet", Anadolu ve Ticaret: "Wellcome"; Ayın Tarihi: no:156 (Kasım 1946), s.76.

²³ Orhan Rahmi GÖKÇE: "Hoş Geldiniz", Anadolu (24 Kasım 1946)

²⁴ Hüseyin Cahit YALÇIN: "Amerikan donanmasının Ziyareti", Tanin (24 Kasım 1946); Abidin DAVER: "Safa Geldiniz Aziz Dostlar", Cumhuriyet (24 Kasım 1946); Falih Rıfki ATAY: "Bir Amerikan Filosu İzmir'de", Ulus (25 Kasım 1946).

"Atatürk'ün Türk milletine Onuncu Yıl Nutku ile göstermiş olduğu, Türkiye'yi muasır Medeniyetlerin fevkine çıkaracağınız ideali üstün medeniyeti ile muasır dünyayı temsil eden Birleşik Amerika'ya yakınlaşmanın onun sihirli elleri ile insanlık alemine getirmiş olduğu yüksek medeniyete kucak açmanın Türk milleti için bir zaruret olduğuna en manalı bir işaret. Atatürk'ün bu isteği bugün tamamıyla yerine geldi."²⁵

Bu ziyaret esnasında Amerikalı yetkililer Randolph uçak gemisinden havalanan dört uçakla birlikte Ankara'ya giderek temaslarda bulunmuşlardır.²⁶

Bu gemilerin ziyaretlerini müteakip, 2 Mayıs 1947 tarihinde Leyte uçak gemisi, Dayton kruvazörü ve Bristol ile Purdy muhriplerinden mürekkep Amerikan filosu İstanbul'u ziyaret etmiştir.²⁷ Türk kamuoyu Amerikan askerlerinin ziyaretlerine yine yoğun ilgi göstermiştir²⁸.

4. TRUMAN DOKTRİNİ

II.Dünya Harbi sonrası, kendi içerisinde Rus destekli komünist odaklarla mücadele eden Türk devleti Rusların Türk Boğazları konusunda giderek artan baskısı ve Rus yanlısı Sovyet Gürcistan'ın piyonluğuyla hak iddia edilen toprak talepleri sonucunda zor günler yaşamaya başlamıştır. II.Dünya Harbi'ne katılmamasına rağmen ekonomisi ağır tahribata uğrayan Türkiye harbin başından itibaren kendisine yönelik tehditler sonucunda kuvvetli bir ordu oluşturmak ve

²⁵ Cihad BABAN : "Birleşik Amerika Filosu Türk Sularında",Tasvir (23 Kasım 1946).

²⁶ Ayın Tarihi, no:156 (Kasım 1946), s.78.

²⁷ Ayın Tarihi, no: 162 (mayıs 1947), s.64.

²⁸ Falih Rıfki ATAY: "Amerikan denizcileri İstanbul'da", Ulus (2 Mayıs 1947); Nadir NADİ: "Hoş Geldiniz", Cumhuriyet (2 Mayıs 1947); Asım US: "Türk-Amerikan Dostluğunda Mesut Gelişmeler",Yeni Gazete (3 Mayıs 1947).

barındırmak zorunda kalmıştır. II.Dünya Harbinin sona ermesine rağmen milli varlığına yönelik tehditlere Ruslar tarafından devam edilmesi yaşanan ekonomik krizin devam etmesine de sebep olmuştur. Bu tehdit neticesinde ordunun mevcut teyakkuz haline devam edilmiş bu da ülke ekonomisi üzerine ağır bir yük getirmiştir. II.Dünya Harbi'nin neticelenmesiyle Amerikan yardımının son bulması ve İngiltere Hükûmeti'nin de ağır ekonomik sorunları nedeni ile harp öncesinden başladığı ve devam ettirmekte olduğu yardımlara son verme arzusu Türkiye'yi malî olarak çok zor durumda ve uluslararası arenada da yalnız bırakmıştır.

İngiltere Hükûmeti'nin büyük bir destek sağladığı Yunanistan'da II.Dünya Harbi sonrası, Sovyet Rusya'nın etki alanına girmiştir. II.Dünya Harbi sırasında Mihver devletlerinin işgaline uğrayan ve yerle bir edilen Yunanistan'da savaş sonrasında yapılan 1946 Mart seçimlerini, komünist EAM örgütü boykot etmiş, seçimi sağcılar kazanarak iktidara gelmişlerdir. Bundan sonra, Kralın ülkeye dönmesi hakkındaki referandumu da monarşi taraftarlarının kazanması üzerine, Yunanistan'ın kuzey bölgesinde, General Markos adındaki bir komünist liderin önderliğinde ayaklanma çıkmıştır. Yugoslavya lideri Tito'nun, Millî Kurtuluş Cephesi adı ile teşkil ettiği bir kuvveti Markos'a göndermesi, Arnavutluk ve Bulgaristan'ında yardım etmesiyle Yunanistan iç savaşa sürüklenmiştir.²⁹ İç

²⁹ Bu olaylardan önce 1946 Ocak ayında Sovyet Rusya, İngiliz kuvvetlerinin Yunanistan'dan çekilmesini istemiştir. Bu istek Yunanistan olaylarının Rusya tarafından planlandığının bir göstergesidir. Zira bölgedeki İngiliz kuvvetleri Yunanistan'ın komünistleşmesinin önünde bir engel olmuştur.; Fahir ARMAOĞLU: 20.yy. Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1989, s.431.

savaş içinde zor günler yaşayan Yunan Hükûmeti, Sovyet Rusya'nın kontrolü altındaki Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un desteklediği komünistlerle baş edemeyince bu devletleri Aralık 1946'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikayet etmiştir. Konseyin konu ile ilgili kurduğu kurul aylar süren çalışmalar sonucunda bir rapor hazırlamıştır. Yunan Hükûmetine karşı General Markos'a yardım ettikleri saptanan bu üç devleti, barışı ihlal ettikleri gerekçesiyle suçlu bulan rapor, Güvenlik Konseyinde Sovyet Rusya tarafından veto edilmiştir.

II.Dünya Harbi'nin sona ermesinden itibaren Sovyet komünist propagandasının hızla yayılması dünyanın tümü üzerindeki çıkarları genel anlamda zarar görebilecek olan Amerika Birleşik Devletleri'ni tedirgin etmeye başlamıştır. Sovyet tehdidiyle mücadelesine tek başına devam etmek zorunda kalan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yalnızlığı ve Yunanistan'ın zor günleri Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasının değişime uğramasıyla son bulmuştur.

1947 yılının başlarına gelindiğinde, II.Dünya Harbinden ağır darbeler yemiş olan ve ülke genelinde ekonomik kriz içine giren İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a yapmakta olduğu geleneksel askerî ve malî yardımı bu tarihten itibaren gerçekleştiremeyeceğini, Yunanistan'da konuşlanmış olan askerî birliklerini de çekmeyi planladığını bölgede ki sorumluluğun Amerikan Hükûmetine düştüğünü iki ayrı nota ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine bildirmiştir.³⁰ İngiltere Hükûmeti bu notalarda, Türk-Yunan coğrafyasının stratejik önemine

³⁰ Haluk ULMAN, Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947, S.B.F.Dış Münasebetler Ens.yayn., Ankara 1961, s.93-94.

değinerik bölgedeki komünist yayılmanın önüne geçilmesini istemiştir.

Bu durum üzerine Amerikan Hükûmeti bölgede, İngiltere'nin çekilmesiyle meydana gelecek olan boşluğu doldurmayı ve böylece İngiltere Hükûmeti'nin sorumluluğunu almayı yönetiminde görüşmeye başlamıştır.

Bölgedeki Sovyet tehdidinin engellenmesine karar veren Amerikan Hükûmeti'nin bu doğrultuda ki çalışmalarının sonucu olarak 12 Mart 1947 tarihinde Başkan Harry Truman, Senato ve Temsilciler meclisinin yaptığı ortak oturumda, tarihte Truman Doktrini olarak anılacak olan meşhur konuşmasını yapmıştır³¹. Konuşmada devamlı olarak Sovyet yayılcılığından bahsedilmiş ve Doğu Avrupa'nın akıbetine Türkiye, Yunanistan ve İran'ın uğramasının engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yunanistan Hükûmeti'nden acil olarak iktisadî yardım başvurusunun yapıldığını belirten Başkan, bu ülkedeki durumun vahametinden bahsederek, Kongreden 30 Haziran 1948'de sona erecek bir döneme kadar Yunanistan ve Türkiye için toplam 400 milyon dolar istemiştir. Truman konuşmasında her iki ülkeye de gerekli olan yardımı verecek başka bir ülkenin bulunmadığını belirtmiştir.

Yardım tasarısı kongrede uzun tartışmalardan sonra Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye 100 milyon dolar verilmesi şeklinde "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası" adıyla 22 Nisan 1947 tarihinde Senato³² tarafından, 9 Mayıs

1947 tarihinde Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Başkan Truman'ın onaylamasının ardından yürürlüğe girmiştir. Başkan Truman hatıralarında, Hiroşima'ya atom bombası atılmasından sonra verdiği en önemli kararın bu yardım kanunu olduğunu belirtmiştir³³.

Yasada malî yardımın yanı sıra; malzeme, hizmet ve bilgi yardımı yapılmasına da karar verilmiştir. Yasa gereğince her iki ülkenin de Amerikan Hükûmeti'nin bilgisi ve onayı olmadan yardımı amacı dışında kullanması ve yardımı üçüncü bir ülkeye devretmesi yasaklanmıştır. Yardımın nasıl kullanılacağı konusunda yardım ve amacına uygun kullanılıp kullanılmadığının denetimi için her iki ülkeye de Amerikan askerî ve sivil personeli gönderilmesine karar verilmiştir. Her iki ülke hükûmetlerine de yardımın yerinde ve amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını denetleyecek olan Amerikan personeline gerekli bilgiyi sağlama sorumluluğu verilmiştir. Yardımın kullanılması konusunda denetim Amerikan Hükûmeti'nce, bahsi geçen personelle sınırlandırılmamış her iki ülke içinde de Amerikan basın ve radyo temsilcilerine bu konu hakkında inceleme yapıp bilgi toplama imkanı sağlanmıştır. Yasada ayrıca Yunanlı ve Türk personellerinin de Amerika'da eğitilmelerine de değinilmiştir. Yasa tasarısının komitede görüşüldüğü sırada yasada "Vandenberg Değişiklikleri" adıyla anılan bir düzenleme yapılmıştır. Yardımın hangi durumlarda sona ereceğine dair yapılan bu düzenleme ile; Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımın kesilmesini isterse, Türk ya da Yunan hükûmetleri artık yardım

³¹ Amerika Türk Yardım Programı, Çev. Cenani Sahir Silan, Ankara, Genelkurmay yayn. ,1948, s.14-21.

³² Senatoda konu ile ilgili tartışmalar sırasında, Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın baskısı altında bulunmasının Boğazlardan Çin'e kadar olan bütün Orta Doğu ve Asya'yı tehlikeye

sokacağını belirtmişlerdir.; ARMAOĞLU, a.g.e., s.443.

³³ USLU: a.g.e., s.98.

istemediklerini bildirirlerse, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı bu kanunun amaçlarının gereği gibi gerçekleşmediğine ya da gerçekleşmesi imkanının kalmadığına karar verirse her iki ülkeye de yapılacak olan yardım sona erdirilebilecekti.

Truman Doktrini'nin yasalaşmasından sonra yasa gereğince 23 Mayıs 1947 tarihinde bir Amerikan heyeti Türkiye'ye gelmiştir. "Oliver heyeti" olarak anılan bu heyetin başında General Lunsford Oliver bulunmakta idi. Altı hafta boyunca Türkiye'de kalan heyette ayrıca Amerikan Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanları'nın temsilcileri yer almıştır.

Oliver heyetinin incelemeleri ve Türk yetkililerle yaptığı görüşmelerinden sonra, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Truman Doktrini çerçevesinde bir yardım anlaşması yapılmıştır. İki ülke temsilcileri arasında imzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" adlı ve imza gününden itibaren yürürlüğe giren bu anlaşma TBMM tarafından 1 Eylül 1947 tarihinde 5123 sayılı kanunla onaylanmıştır. Bu anlaşmanın: "*Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla...*" Türk Hükûmeti'nin talebi doğrultusunda yapıldığı, anlaşmanın giriş bölümünde belirtildikten sonra; Amerikan Hükûmeti'nin böyle bir yardım yapmasının, "*Birleşmiş Milletler anlaşmasının esas gayelerine ulaşmasını sağlayacağı* ayrıca *Türk ve Amerikan milletleri arasındaki dostluk bağlarını daha çok takviye edeceği*" de anlaşma metninde belirtilmiştir.³⁴

Amerikan Hükûmeti'nce imzalanan bu anlaşma ile Amerikanın Türk içişlerine karışma ihtimali Türk siyasilerini ve kamuoyunu endişelendirmiştir.³⁵ Bu ihtimal Türk Hükûmeti'nce düşünülerek bunun engellenmesi için bahsi geçen anlaşmanın 2. maddesinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu maddede Amerikan yardımının "kayıt ve şartları" belirtilmiştir. Ayrıca bu maddenin giriş bölümünde "kayıt ve şartların" düzenlenmesiyle görevli bir Misyon Şefinin Amerikan Hükûmeti'nce atanacağı ve bu Misyon Şefine Türk Hükûmeti ile yardım konularında ki görüşmelerde Amerikan Hükûmeti'ni temsil yetkisi verileceği belirtilmiştir. Amerikan Hükûmeti Türkiye'de ki ilk Misyon Şefliğine Ankara'da ki Amerikan Büyükelçisi Edwin C. Wilson'u tayin etmiştir. Maddenin 2. paragrafında Türk Hükûmeti'ne Misyon Şefine ve temsilcilerine yardımın kullanılışı hakkında her türlü bilgiyi ulaştırma sorumluluğu verilmiştir. Anlaşmanın içeriğinde yardım üzerinde ki Amerikan denetimi bu paragrafa sınırlandırılmamıştır, zira gerek bu yardım anlaşmasında ve gerekse bu anlaşmanın temelini oluşturan yasanın hazırlanışında ve onaylanıp kabul edilmesi safhalarında Amerikan hükûmeti en çok yardımın amacına uygun kullanılıp kullanılmamasının ve bunun denetlenmesinin üzerinde durmuştur. 12 Temmuz 1947 tarihli bu anlaşmanın 3. maddesinde Amerikan yardımının yerinde kullanılıp kullanılmadığına dair denetim amacıyla, "*Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine ,bu yardımın kullanılmasını serbestçe müşahade etmelerine ve bu müşahadelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir.*" denmiştir. Aynı

³⁴ Antlaşma metni için Bkz. Düstur, 3.Tertip, c.28, s.1486-1488.

³⁵ Antlaşma ile ilgili olarak TBMM'de yapılan görüşmeler için Bkz. TBMM Tutanak Der., dönem 8, c.6,Toplantı 1.

maddenin diğer şıkkında ise “Türkiye Hükûmeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye’de tam ve devamlı yayın yapacaktır” denilerek aynı mesele hakkında Türk Hükûmetine de sorumluluk yüklenmiştir.3.maddenin serbest bıraktığı ve hatta desteklediği yayınlar için geçerli olan zorunluluk ise, “...iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nispette” şeklinde belirtilmiştir.

Antlaşmanın imzalanmasını müteakip bazı Türk yayım organlarında antlaşma aleyhinde bazı yayımlar yapılmıştır. Antlaşmanın Türk bağımsızlığına gölge düşürdüğüne iddia eden bu yayımlara cevap yine Türk gazetelerinden gelmiştir.³⁶ Bunlardan birinde suçlamalar şu şekilde cevap verilmiştir :

“Nereden çıktığı pek iyi bilinen bazı propaganda yaygaraları, Amerikan yardımının Türk bağımsızlığına bir darbe olduğunu, şu kadar milyon dolar karşılığı kendi varlığımızı Washington’a kaptırdığımızı ortalığa yaymak istedi. Bu saçma sözler üzerinde durmak bile lüzumsuzdur. Egemenlik haklarımızı ve toprak bütünlüğümüzü parçalamayı hedef tutan Moskof istekleri ileri sürüldüğü zaman henüz kimse bize bir santimlik bir yardım vaadinde bulunmamıştı .Ona rağmen ölünceye kadar yurdumuzu koruyacağımıza dair bütün dünyanın gözü önünde and içen gene bizlerdik .Bugün yurdumuza yardım eli uzatan Amerika ,bu hizmetine karşılık bizden ne toprak , ne de üst istiyor. Bu yardım hürriyeti seven milletlerin hürriyet

³⁶ Necmeddin SADAK: “Türkiye’nin siyasi Zaferi”, Akşam (3 Eylül 1947); Hüseyin Cahit YALÇIN: “Türk-Amerikan Yardım Antlaşması”, Tanin (14 Temmuz 1947).

düşmanlarına karşı teşkilatlanması yolunda bir ileri adımdan başka birşey değildir”.³⁷

12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan antlaşmanın en önemli maddelerinden biriside, antlaşma yapıldıktan 17 yıl sonra Türk Hükûmeti’nin karşısına çıkan 4.maddedir. 1964 Haziran’ın da Kıbrıs’a yapılması düşünülen askeri hareket Amerikan Hükûmeti’nce bu antlaşmanın 4. maddesine dayanarak engellenmek istenmiştir³⁸.

Truman Doktrini olarak adlandırılacak olan, Türkiye’ye yapılan 100 milyon dolarlık bu Amerikan yardımının kullanımı şu şekilde olmuştur³⁹:

Kara kuvvetleri :	48.500.000 dolar.
Hava Kuvvetleri :	26.750.000 dolar.
Deniz Kuvvetleri:	14.750.000 dolar.
Mühimmat Takviyesi:	5.000.000 dolar.
OtoyollarınGeliştirilmesi:	5.000.000 dolar

Truman Doktrini gereğince Amerika Birleşik Devletleri’nden gönderilen savunma araç ve gereçleri için Türkiye bir bedel ödememiştir. Fakat gönderilen bu araç ve gereçlerin bakımı için Türk Hükûmeti yılda 400 milyon lira ayırmak zorunda kalmıştır.

³⁷ Nadir NADİ: “Amerikan Yardımı”, Cumhuriyet (15 Temmuz 1947).

³⁸ Antlaşmanın 4. maddesi şu şekildedir : “Türkiye Hükûmeti, Birleşik Devletler Hükûmetinin muvafakati olmadan ,bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyedliğini devredemeyeceği gibi ,aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükûmetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.”

³⁹ George MCGHEE: A.B.D.-Türkiye-NATO-Ortadoğu, Çev.Belkıs Çorakçı, Bilgi yayn., Ankara 1992), s.90.

Bu yüzden de, dış yardım sayesinde savunma giderlerinde kısıntı yapmayı düşünen Türkiye bu kısıntıyı gerçekleştirememiştir.⁴⁰

Ayrıca Türkiye Amerika Birleşik Devletlerinden gelen araç ve gereçlerin yedek parçalarını bu devletten para karşılığı almak durumunda olduğu için, dolar bulmak sıkıntısı çekmiştir. Zira bu dönemde Türk dış ticareti büyük ölçüde Avrupa'ya dayanmaktaydı. Sonuç olarak, Türkiye Amerikan yardımı sonucu aldığı araçların yedek parçalarını alabilmek için yine bu devletten kredi veya yardım almak zorunda kalmıştır.⁴¹

Amerika Birleşik Devletleri'nin Truman Doktrin ile Türkiye'ye neden yardım ettiği sorusuna cevap, Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı Tümgeneral H.L.Mc. Bridge tarafından şu şekilde açıklanmıştır⁴²:

“Türkiye Ortadoğu ve Arap dünyasının kilit noktasında, Sovyet yayılmasına karşı cephe teşkil eden tek ülkedir. Türkiye'ye yapılan yardımın amacı şudur; Birincisi, Türklerin Sovyet baskılarına karşı sağlam bir milli cephe halinde mukavemet azim ve kabiliyetlerini pekiştirmek. İkincisi, herhangi bir savaş halinde Türklerin Sovyet tecavüzüne karşı, kuvvetle karşı koymasını sağlayarak Türk askeri potansiyelini ıslah etmektir.

Türk ordusu genellikle geçmiş ve hurda olarak nitelendirilebilecek silah ve teçhizatla donanmıştır. Bütün ülkelerin silah

ve teçhizatıyla donanmış bir koleksiyona sahiptirler diyebiliriz.1947 tarihli kanunla verilen 100 milyon dolarlık yardım programı Türklerin savunma imkanlarını ıslah etmek üzere malzeme yardımı mahiyetinde yapılmaktadır. Bugün dünyada bu kadar az bir masrafla tecavüze karşı koyma kararlılığını etkili bir şekilde gösteren bir başka ülke bulmak güçtür.”

Amerikalı yetkili Türkiye'ye yapılan yardımın yetersizliğini ise şu şekilde belirtmiştir:

“(Amerikan Yardımı) Türk ordusunun küçük bir kısmını, küçük bir hava kuvvetinin teçhizini ve az miktarda deniz teçhizatı ve üs malzemesini kapsamaktadır. Oysa tam bir donanım için 3 milyar, belki de 4-5 milyar dolar gerekecektir.”

Diğer bir Amerikalı yetkili, Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Pendleton ise Türkiye'ye yapılan yardımın nedenini şu şekilde açıklamıştır :

“1940'lı yılların sonundan 1950'lerin ortasına kadarki dönemde Türk ordusu adeta yeniden inşa edildi diyebiliriz. Ortada büyük bir gereksinim vardı. Ancak bu programın gerçekleşmesinin diğer ve en önemli nedeni de bizim elimizde silah, malzeme ve cephanenin çok olmasıydı, hem de ne yapacağımızı bilemeyecek kadar.”⁴³

5. MARSHALL PLANI

II. Dünya Harbi'nden sonra Batı Avrupa ekonomisi tamamen çökmüştür. Ekonomik kaynaklarını savaş boyunca tüketen ülkeler, ekonomilerini harekete geçirecek kaynakları bulamıyorlardı. Bu durumu fırsat

⁴⁰ Mehmet GÖNLÜBOL-Haluk ULMAN: “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965”, SBF.Der. c.21.,no:1 (1966), s.155. naklen New York Times (7 Mart 1948)

⁴¹ Osman OKYAR: “Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi.”, Siyasi İlimler Mecmuası, no:260 (Kasım 1952), s.341-342.

⁴² Sezai ORKUNT: Türkiye-Amerika Askeri ilişkileri, İstanbul: Milliyet yay.,1978, s.144-145.

⁴³ Mehmet Ali BİRAND: Emret Komutanım, İstanbul, Milliyet yayn., 1984, s.364.

bilen Sovyet Rusya bu ülkeler üzerindeki komünist propagandasını arttırmıştır. Komünist partilerin kuvvetli olduğu İtalya ve Fransa'da bu partilerin⁴⁴ kışkırtmasıyla meydana gelen grevler bu ülkelerde hayati felce uğratmıştır.

Batı Avrupa devletlerinin ekonomik sıkıntılarını çözmek isteyen Amerika Birleşik Devletleri 1945 Haziranından 1946 yılının sonuna kadar bu ülkelere 15 milyar dolar yardım yapmıştır.⁴⁵ Yapılan bu yardımlar Batı Avrupa ekonomisine hareket kazandıramamıştır. Batı Avrupa'nın bu yardımlarla gelişemeyeceğini anlayan Amerikan Hükûmeti bu amaç doğrultusunda değişik bir yöntem uygulamaya karar vermiştir. Amerikan Hükûmeti'nin Dışişleri Bakanı George Marshall, Harvard Üniversitesinde 5 Haziran 1947 tarihli nutkunda bu yeni yöntemi açıklamıştır.

Marshall bu konuşmasında, Avrupa ülkelerinin kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girmelerini ve birbirlerinin eksikliklerini tamamlamaları gerektiğini açıklamıştır. Amerikan Hükûmeti ise, bu genel işbirliği sonucunda ortaya çıkacak olan açığın kapanması için yardım edecektir. Bunun sağlanması için bu devletlerin işbirliği programı yapmaları gerekmektedir.

Bunun üzerine Fransa ve İngiltere Dışişleri Bakanları 16 Haziran 1947 tarihinde Paris'te toplanmışlardır. Toplantıya Sovyet Rusya da katılmıştır. Fakat Sovyet Rusya bu üçlü toplantıda menfi tavır alarak herhangi bir antlaşmaya yanaşmamıştır. Sovyet Rusya'nın uyuşmazlık politikası⁴⁶ neticesinde toplantı 3

Temmuz'da dağılmıştır. Toplantının dağılmasından sonra Fransa ve İngiltere bütün Avrupa Devletlerini 12 Temmuz'da Paris'te yeni bir toplantıya davet etmiştir.

12 Temmuz 1947 tarihinde, İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka, İsveç ve Türkiye'nin de katıldığı bir konferans yapılmıştır.⁴⁷ Konferansa katılan devletlerin adedi dikkate alınarak bu konferansa "On altılar konferansı" denmiştir.⁴⁸ Bu devletler 22 Eylül'de Amerikan Hükûmeti'ne sunulmak üzere Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı'nı hazırlamışlardır.⁴⁹ Dört yıllık olarak hazırlanan bu programın dışında Avrupa'ya ne miktarda Amerikan yardımı yapılması gerektiği hakkında da bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor Amerikan Kongresi'nce kabul edilen yardıma esas teşkil edecek olan Amerikan raporlarının temelini hazırlamıştır. Bu program üzerine Amerikan Hükûmeti 3 Nisan 1948 tarihinde "Dış Yardım Kanunu" çıkarmıştır.⁵⁰ Amerikan Hükûmeti bu kanuna dayanarak ilk yıl 6 milyar dolar yardım yapmıştır. Bu kanunun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi 16 Nisan 1948 tarihinde "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı" (O.E.C.E.: Organisation Européenne de Cooperation Economique) kurmuşlardır.

Bakanın adı verilen bir ekonomik işbirliği sistemi kurmuştur (Molotov Planı). Komünist Hükümetlerin dahil olduğu bu sistemle birlikte dahil olan devletler Sovyet Rusya'ya biraz daha bağlanmışlardır; Fahir ARMAOĞLU: 20.yy.Siyasi, a.g.e., s.444.

⁴⁴ Ayın Tarihi, no: 170 (Ocak 1947), s.91.

⁴⁵ Daha sonra üç Alman bölgesinin de iştirakiyle üyelerin adedi 19 olmuştur.

⁴⁶ Ayın Tarihi, no:166 (Eylül 1947), s.122-127.

⁴⁷ Vehbi CENGİL: "Amerikan Yardımı", Siyasi İlimler Mecmuası, c.24, sayı 287 (Şubat 1955), s.400.

⁴⁴ Fransız ve İtalyan komünist partiler 1947 Eylülündeki Kominform toplantısına da katılmışlardır.; ARMAOĞLU, a.g.e., s.436.

⁴⁵ ARMAOĞLU, a.g.e., s.439.

⁴⁶ Sovyet Rusya,Amerikan Hükümetinin Marshall Planını taklit ederek kendi Dışişleri

Bu teşkilatın vazifesi üye devletlerin iktisadî kalkınmalarını temin edecek kararlar almak, hazırlayacakları programları tetkik etmek ve bunlar hakkında fikir beyanında bulunmak ve aralarında koordinasyonu sağlamaktır. Bu suretle Konsey ilk zamanlarda her bir devlete yapılması gereken Amerikan yardımının miktarını tespit etmekle ve muhtelif programlar arasında koordinasyonu tesis etmektedir. Daha sonraları bu yardımın miktarı ve memleketler arasında paylaşımı Amerikan makamları tarafından tayin ve tespit olunmuştur.

Amerikan Kongresi'nin kabul ettiği kanun gereğince Amerikan yardımlarından istifade etmek isteyen her devletin önce "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na" üye olması daha sonra da Amerikan Hükûmeti ile bir iktisadî işbirliği anlaşması imzalaması gerekiyordu.

Marshall yardımının en büyük özelliği, verdiği kredilerin düşük faizli (% 2,5) ve ortalama 15 yıl ödemesiz olmak üzere 44 yıl gibi çok uzun vadeli olmasıydı. Marshall yardım mekanizması şu şekilde işlemekteydi: Yardımı alacak olan devlet ülkesindeki Amerikan Yardım Heyetine isteklerini bildiriyor, bu istekler Washington'daki Ekonomik İşbirliği İdaresi'ne iletiliyordu. İdare uygun gördüğü talepleri Amerikan piyasasından satın alarak genellikle Amerikan gemileriyle sevk ediyordu. Alan ülke yardımı hangi alanlarda kullanacağını Amerikan Hükûmeti'ne danışarak kararlaştırmak zorundaydı. Böylece Amerikan Hükûmeti söz konusu ülkenin iktisat politikasını etkiliyordu. Diğer yandan verilen kredilerin ulusal para cinsinden karşılığı Merkez Bankası'nda Amerika Birleşik Devletleri adına bir hesaba yatırıldığından ve "Karşılıklı Paralar" denen bu fonun kullanımı da Amerikan

Hükûmeti'nin izniyle olduğundan bu ülkeye ikinci bir müdahale imkanı sağlanmaktaydı.⁵¹ Bu durumda Marshall Yardımı 3 amaca yönelik oldu: Birincisi, Batı Avrupa'yı ayağa kaldırarak dünya ticaretine kazandırmak; ikincisi, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemek; üçüncüsü, Amerikan ekonomisini canlandırmak ve mallarına pazar sağlamak. Yardım bunların üçünü de başarıyla yerine getirmiştir.

12 Temmuz 1947 tarihli konferansa katılarak iktisadî durumu hakkında gerekli bilgiyi veren Türk yetkililer, Türk iktisadî kalkınma programı için 615 milyon dolar yardım istemişlerdir. Amerikalı uzmanlar "Marshall Planının" milli bir ekonomik kalkınma programının finansmanı için değil, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlanmış bir plan olduğunu belirtmişlerdir. Uzmanlar, Türkiye'nin savaştan etkilenmeden çıktığını, döviz stoklarının ve dış ticaret dengesinin yeterli olduğunu ayrıca da orta dereceli gelişmiş bir endüstrisi olduğunu vurgulayarak Türkiye Cumhuriyeti'ne yardımı reddetmişlerdir.⁵²

Türkiye'nin Marshall Yardımı'nı en çok hak eden devletlerden biri olduğu Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak tarafından TBMM'nde şu şekilde vurgulanmıştır :

*"Türkiye'nin iktisadi sahalardaki bütün ihtiyaçlarına ve zaruretlere rağmen bütçesinin yarısını millî müdafaaya hasretmeye mecbur olması Avrupa'da en ziyade baskıya maruz kalan devlet olduğunu göstermeğe kafidir."*⁵³

⁵¹ Türk Dış Politikası, a.ge., s.485.

⁵² Esat ŞİBAL: "Marshall Planı ve Türkiye", Çalışma Der., no:27 (1949), s.10-16.

⁵³ Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın TBMM'nde yaptığı açıklama için Bkz.Ayın

Türk siyasiler tarafından gerekli görülen Marshall Yardımı Programına Türkiye'nin kabul edilmemesi Türkiye'de hayal kırıklığına neden olmuştur.⁵⁴ Türk kamuoyu, Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakan Amerika Birleşik Devletlerinin, yanında politik olarak yalnız bırakacağını düşünmüştür.⁵⁵

Türk Hükûmeti doğrudan doğruya Amerikan Hükûmetine başvurarak verilen kararın yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Amerikan Hükûmeti ikna olarak 4 Temmuz 1948 tarihinde antlaşmayı imzalamıştır.⁵⁶ Sözleşme 8 Temmuz 1948 tarihinde TBMM'nce onaylanmıştır. Bu anlaşma hükümlerine göre Türkiye, Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi hedeflerine uygun bir şekilde hareket edecek ve Amerikan Hükûmeti de Türkiye'ye bu husustaki kendi kanunlarının müsaadesi nispetinde yardımda bulunacaktır.

Ayrıca bu antlaşma gereğince Türkiye 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Kanunu gereğince kurulmuş olan Amerika'daki İktisadî İşbirliği Teşkilatı (E.C.A.) temsilcilerinin Türkiye'de vazife görmelerini temin etmeyi ve bunlara diplomatik muafiyet tanımayı kabul etmiştir.⁵⁷

Türk Hükûmeti Marshall yardımı dahilinde: 1948-49 döneminde 59 milyon dolar direk yardım almıştır⁵⁸. 1949-50 devresi için 30 milyon verilebileceği

duyurulan yardıma Türkiye itiraz ederek bu miktarı 59 milyon dolara çıkarttırmıştır⁵⁹.

Türkiye başlangıçta yalnız istikraz şeklinde yardım görmekte idi. Türk Hükûmeti hibe şeklinde yapılan yardımdan istifade edebilmek için gerekli teşebbüslerde bulunmuş, 4 Temmuz 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Anlaşması tadil edilerek hibe şeklinde alınacak yardımlar hakkında hükümleri ihtiva eden yeni bir ek anlaşma 31 Ocak 1950 tarihinde imzalamıştır.

Türkiye diğer üye devletlerin bir çoğundan farklı olarak yardımın büyük bir kısmını ziraatın makineleştirilmesi, yeraltı servetlerinin işletilmesi mevcut işletmelerin modern vasıtalarla teçhizi, enerji kaynaklarının tevsi, anayollarının süratle ıslahı ve tevsi, münakale vasıtalarının tecdidi gibi çeşitli kalkınma mevzularına tahsis etmiş ve mütebakisini de zaman zaman acil ihtiyaç hissedilen istihlak maddelerinin teminine sarfetmiştir. Yardım Türkiye'nin askerî teçhizat alanında modernleşmesinde de kullanılmıştır.

Türkiye'nin Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı'na da dahil olması Türk kamuoyunda ülkenin Batı Dünyasına girmesi ve bu dünyanın lideri konumuna yükselen Amerika Birleşik Devletleri ile savunma münasebetlerine geçmesinde bir merhale olarak görülmüştür. Türkiye için Batı Dünyası katılmak zorunluluğu hissedilen demokratik bir birlikteliktir.⁶⁰ Türkiye bu birlikteliğe uyum sağlamak ve yeni müttefiklerle ilişkilerin geliştirilmesi adına devletin siyasî, içtimaî ve iktisadî politikalarında çeşitli liberal adımlar atmıştır. Bu durum devletin dış politikasına

Tarihi, no: 171 (Şubat 1948), s.23. Konuşmanın değerlendirilmesi için Bkz. Nadir NADİ: "Sadak'ın Nutku", Cumhuriyet (2 Şubat 1948).

⁵⁴ Konu Hakkında TBMM'nde yapılan görüşmeler için Bkz.TBMM Tutanak Der., dönem 8, c.10,Birleşim 37, 1.Oturum, s.5.

⁵⁵ Olaylarla Türk Dış Politikası, a.g.e., s.538.

⁵⁶ Düstur, 3.Tertip, c.29, s.1278-1288.

⁵⁷ B.C.A. 0.30. / 125.801.5.

⁵⁸ B.C.A. 0.30..1.0.0. / 80.507..5.

⁵⁹ B.C.A. 0.30. / 125.801.5. ayrıca B.C.A. 0.30..01. / 60.373.3.

⁶⁰ Ahmet Şükrü ESMER: "Türkiye ve Marshall Planı",Ulus (19 Nisan 1948).

da yansımıştır. O dönem için bunun en büyük örneğini Filistin Meselesi oluşturmuştur. Truman Doktrini'ne kadar Arap Devletleri'ni destekleyen Türkiye yardım almaya başladıktan sonra politikasını Amerikan eksenine sokmuştur. Türkiye bundan sonra İsrail Devleti'ni tanıdığı gibi Türkiye'de yaşayan Yahudilere de İsrail'e göç etme izni vermiştir.⁶¹

6. SONUÇ:

II.Dünya Harbi'ni müteakip yaşanan dünya siyasî hayatındaki değişimler dünyayı iki kutuplu bir hale getirmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'yi de ister istemez taraflardan birini seçmeye itmiştir.

Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği yol ve gösterdiği hedefler itibariyle Türkiye Batılı devletler ile iyi ilişkiler içerisinde olmayı, “muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma” ülküsü açısından kendine araç edinmiştir.

Savaşı müteakip Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak talepleri (Boğazlar, Kars-Ardahan) Türkiye'yi diğer dünya gücünün safına itmiştir. Gerek içeriden ve gerekse dışarıdan Türkiye'ye karşı uygulanan Rus baskısı Türkiye'yi kendine müttefik bulmaya zorlamıştır.

Bu psikoloji altında Türk idarecileri ABD'yi kurtarıcı olarak algılamışlardır. Devlet yöneticiliğinde duygusal davranmanın, uzun vadeli düşünmemenin, uzun vadeli programlar ve politikalar geliştirememenin bedelini Türkiye müttefiklik batağına battıktan sonra anlayabilmiştir.

Türk milleti bugün 1950'li yıllardan itibaren temeli yanlış atılan bu binanın enkazı altında kalmıştır.

7. KAYNAKLAR:

• RESMÎ BELGELER

B.C.A. 0.30.1. / 11.65.5.

B.C.A. 0.30.01 / 65.404.4.

B.C.A. 0.30. / 125.801.5.

B.C.A. 0.30..1.0.0. / 80.507..5.

B.C.A. 0.30..01. / 60.373.3

• DÜSTURLAR

Düstur, 3.Tertip, c.26.

Düstur, 3.Tertip, c.28.

Düstur, 3.Tertip, c.29.

• TBMM TUTANAK DERGİSİ

TBMM Tutanak Der, Dönem 7,c.23.

TBMM. Tutanak Der., Dönem 8, c.6,Toplantı 1.

TBMM Tutanak Der.,Dönem 8, c.10, Birleşim 37, 1.Oturum.

• SÜRELİ YAYINLAR

ULUS (1946-1950)

CUMHURİYET (1946-1950)

AKŞAM (1946-1950)

VAKİT (1946-1950)

TASVİR (1946-1950)

ANADOLU (1946-1950)

TANİN (1946-1950)

YENİ GAZETE (1946-1950)

⁶¹ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası 1945-1970, Ankara :S.B.F. yayn., 1972, s.30.

- **AYIN TARİHİ**

Ayin Tarihi (1946-1950)

S.B.F.Dış Münasebetler Ens. yayn.,
Ankara.

- **TELİF VE TETKİK ESERLER**

Amerika Türk Yardım Programı (1948),
Çev. Cenan Sahir Silan, Ankara,
Genelkurmay yayn.

Uslu, N.(2000), Türk-Amerikan İlişkileri,
21. yy. yay., Ankara.

Armaoğlu, F.(1989), 20.yy. Siyasi Tarihi,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayn.,
Ankara.

Birand, M.A.(1984), Emret Komutanım,
İstanbul, Milliyet yayn.

Cenagil, V.(1955), “Amerikan Yardımı”,
Siyasi İlimler Mecmuası, c.24, sayı
287, Şubat.

Gönlübol, M.-Ulman, H.(1966), “Türk Dış
Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965”,
SBF.Der. c.21.,no:1.

Kürkçüoğlu, Ö.(1972), Türkiye'nin Arap
Orta Doğusuna Karşı Politikası 1945-
1970, S.B.F. yayn., Ankara.

Mcghee, G.(1992), A.B.D.-Türkiye-NATO-
Ortadoğu, Çev.Belkıs Çorakçı, Bilgi
yayn., Ankara.

Okyar, O.(1952), “Amerikan Yardımları ve
Türkiye Ekonomisi.”, Siyasi İlimler
Mecmuası, no:260 Kasım.

Orkunt, S.(1978), Türkiye-Amerika Askeri
ilişkileri, İstanbul: Milliyet yay.

Soysal; İ.(2000), Türkiye'nin Siyasal
Antlaşmaları, T.T.K.yay., c.I.,
Ankara.

Şibal, E.(1949), “Marshall Planı ve
Türkiye”, Çalışma Der., no:27.

Türk Dış Politikası, (2002), c.I., İletişim
yayn., İstanbul.

Ulman, H.(1961), Türk-Amerikan
Diplomatik Münasebetleri 1939-1947,